

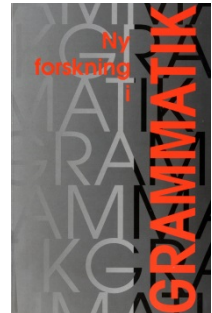
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Om *om*

Forfatter: Kasper Boye

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 15, 2008, s. 7-30

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2008

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Om *om*

Kasper Boye

1. Indledning¹

Emnet for denne fremstilling er **den danske underordningskonjunktion *om***. Fremstillingen koncentrerer sig om anvendelser af *om* som dem i (1)-(5) (*DDO* = *Den Danske Ordbog*).

- (1) Hun spurgte *om* jeg ville have en kop kaffe. (*DDO*)
- (2) Han prøvede *om* han kunne rokke stenen. (*DDO*)
- (3) Forslaget omfatter alle uanset *om* de har ret til dagpenge eller løn under sygdom. (*DDO*)
- (4) *Om* alt går vel under prøverne, får hun sin debut den 22. januar. (*DDO*)
- (5) *Om* det er rigtigt eller ej, må sagen gå sin gang. (Herslund 1972: 14)

Men den er relevant også for beskrivelsen af *om* udtalt som selvstændigt ord i, hvad der kan betragtes som en kompleks underordningskonjunktion, som i (6)-(8).

- (6) De ville ikke have troet på fuglereden *selv om* jeg havde vist den frem. (*DDO*)
- (7) Det så ud *som om* han græd. (*DDO*)
- (8) *Om end* min krop og mit hjerte forgår, så er Gud for evigt mit hjertes klippe og min lod. (*DDO*)

1. Forfatteren ønsker at takke Carlsbergfondet for en bevilling, som har gjort nærværende artikel mulig.

I en artikel fra 1970 (Hansen & Larsen 1970) analyserer Peter Harms Larsen underordningskonjunktionen *om* som en markør af “non-realis”. I denne fremstilling vil jeg for det første argumentere mod non-realis-analysen af *om* – og herunder mere generelt mod brugen af idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer. For det andet vil jeg argumentere for en semantisk analyse af underordningskonjunktionen *om* som epistemisk konjunktion: markør af usikkerhed om en indlejret proposition.

I afsnit 2 og 3 fremstiller jeg problemerne med Larsens non-realis-analyse, som jeg ser dem. I afsnit 4 opstiller jeg to teoretiske alternativer til non-realis-analysen, og i afsnit 5 argumenterer jeg mod et reelt alternativ: analysen af underordningskonjunktionen *om* som illokutionær markør af ja-nej-spørgsmål. I afsnit 6, 7 og 8 argumenterer jeg derefter for analysen af underordningskonjunktionen *om* som epistemisk konjunktion.

2. Analysen af *om* som non-realis-markør

Larsens analyse i Hansen & Larsen 1970 tager udgangspunkt i registreringen af fire betydninger af underordningskonjunktionen *om*:

- I: “spørgende” som i (1).
- II: “betingende” som i (4) og (5).
- III: “hypotetisk indrømmende” som i (6).
- IV: “hypotetisk sammenlignende” som i (7).

Med dette udgangspunkt analyserer Larsen underordningskonjunktionen som markør af **non-realis** – dvs. som markør af sætninger, der “intet udsiger om realiteten af det de referer til” (Hansen & Larsen 1970: 38) – idet de registrerede betydninger betragtes som “forskellige betydningsvarianter bestemt af konteksten” (Hansen & Larsen 1970: 38). I analysen fungerer begrebet non-realis således som en **idealistisk generalisering** i den forstand, at det ikke er identisk med en begrebsliggørelse af nogen af de faktisk registrerede betydninger, det generaliserer over, men er konstrueret for at indfange en underliggende størrelse, der antages at manifestere sig (på forskellig vis) i de registrerede betydninger.

Larsens argumentation for non-realis-analysen kan beskrives som bestående af to overordnede præmisser (præmis 1 og 2), hvoraf den ene selv er en konklusion, der følger af at sammenholde to underordnede præmisser (præmis 1.1 og 1.2). Non-realis-analysen udgør den konklusion, der følger af at sammenholde de to overordnede præmisser.

Præmis 1:

Underordningskonjunktionen *om* og tomt fundamentfelt er bundne allomorfer af samme morfem, og *om* må således adækvat kunne gives samme semantiske analyse som tomt fundamentfelt.

Præmis 1.1:

Ensbetydende morfer i komplementær distribution er allomorfer.

Præmis 1.2:

Underordningskonjunktionen *om* er I) i komplementær distribution med tomt fundamentfelt og II) "ensbetydende" (Hansen & Larsen 1970: 37) med tomt fundamentfelt.

Argument I (for komplementær distribution):

Om indleder udelukkende sætninger med ledsætningsledstilling, mens tomt fundamentfelt udelukkende indleder sætninger med helsætningsledstilling (Hansen & Larsen 1970: 37).

Argument II (for ens betydning):

Overalt, hvor vi finder en struktur med underordningskonjunktionen *om*, foreligger der alternation med en struktur med tomt fundamentfelt uden betydningsskift (Hansen & Larsen 1970: 37-38).

Præmis 2:

Tomt fundamentfelt kan adækvat beskrives som non-realis-markør.

Konklusion:

Underordningskonjunktionen *om* kan adækvat beskrives som non-realis-markør.

Som det fremgår, er den underordnede præmis 1.2 central, for så vidt som kun den hviler på empiriske argumenter (argument I og II).

3. Problemer med analysen af *om* som non-realis-markør

Larsens non-realis-analyse er problematisk i flere henseender. Problemerne falder i to grupper: 1) problemer, der har at gøre med Larsens argumentation, og 2) problemer, der har at gøre med non-realis-begrebet og dets status som idealistisk generalisering.

3.1. *Problemer med Larsens argumentation i Hansen & Larsen 1970*

Det grundlæggende problem med Larsens argumentation er, at den overordnede præmis I er falsk, for så vidt som den hviler på præmis 1.2 og argument II.

3.1.1. *Præmis 1.2 er uunderbygget*

Den centrale præmis 1.2 er uunderbygget: Der er ikke noget argument for at hævde, at underordningskonjunktionen *om* er "ensbetydende" med tomt fundamentfelt. Præmis 1.2 hviler på argument II, ifølge hvilket det gælder, at der overalt, hvor vi finder en struktur med underordningskonjunktionen *om*, foreligger alternation med en struktur med tomt fundamentfelt uden betydningsskift. Men selv hvis argument II var sandt, kunne det højst tjene som argument for, at betydningerne af underordningskonjunktionen *om* er en delmængde af (og ikke sammenfaldende med) betydningerne af tomt fundamentfelt, for argumentet siger ikke også, at der overalt, hvor vi finder en struktur med tomt fundamentfelt, foreligger alternation med en struktur med *om* uden betydningsskift – kun det modsatte.

3.1.2. *Argument II er falsk*

Dertil kommer, at argument II er falsk. Larsen har ret i, at strukturen i (9a) alternerer med den i (9b). Og med lidt god vilje, og idet man ser bort fra umuligheden af (10c), kan man acceptere hans påstand om, at strukturen i (10a) alternerer med den i (10b). Men det gælder ikke, at der overalt, hvor vi finder en struktur med underordningskonjunktionen *om*, foreligger alternation med en struktur med tomt fundamentfelt uden betydningsskift. Larsen overser en række anvendelser af underordningskonjunktionen, hvor der ikke foreligger en sådan alternation: (2), (3) og (8) – jf. (11) og (12).

(9a) Om du kunne komme, ville det være dejligt. (Hansen & Larsen 1970: 37)

- (9b) Kunne du komme, ville det være dejligt. (Hansen & Larsen 1970: 37)
- (10a) Hun spørger om de snart er færdige. (Hansen & Larsen 1970: 37)
- (10b) Er de snart færdige, spørger hun. (Hansen & Larsen 1970: 37)
- (10c) *Hun spørger er de snart færdige.
- (11a) Han prøvede om han kunne rokke stenen. (= (2))
- (11b) *Han prøvede kunne han rokke stenen.
- (12a) Forslaget omfatter alle uanset om de har ret til dagpenge eller løn under sygdom. (= (3))
- (12b) *Forslaget omfatter alle uanset har de ret til dagpenge eller løn under sygdom.

Betydningerne af underordningskonjunktionen *om* kan således ikke engang være en delmængde af betydningerne af tomt fundamentfelt. Vi kan drage følgende konklusioner:

1. Betydningerne af underordningskonjunktionen *om* danner en fællesmængde med, men er hverken sammenfaldende med eller en delmængde af, betydningerne af tomt fundamentfelt.
2. Underordningskonjunktionen *om* og tomt fundamentfelt kan altså ikke beskrives som allomorfer af samme morfem.
3. Analysen af underordningskonjunktionen som non-realis-markør finder ingen støtte i den tilsvarende analyse af tomt fundamentfelt.

3.2. Problemer med non-realis-begrebet som semantisk generalisering

Det, at Larsens analyse hviler på en fejlagtig argumentation, er naturligvis ikke en tvingende grund til at forkaste den. Men som sagt er der andre problemer med analysen. De knytter sig til non-realis-begrebet og dets status som idealistisk generalisering.

3.2.1. Non-realis-begrebet er deskriptivt inadækvat i analysen af underordningskonjunktionen *om*

Underordningskonjunktionen *om* må kode et nægtende element: Omledsætninger tillader en konstruktion, der forudsætter en nægtelse – fx *nogen/noget som helst* eller idiomet *røre sig ud af flækken*.

- (13a) Hun spørger om han har lavet noget som helst.
 (13b) *Hun siger at han har lavet noget som helst.
- (14a) Hun spørger om han har rørt sig ud af flækken.
 (14b) ?Hun siger at han har rørt sig ud af flækken. (uidiomatisk)
- (15a) Hun ved om han har sagt noget som helst.
 (15b) *Hun ved at han har sagt noget som helst.
- (16a) Hun ved om han har rørt sig ud af flækken.
 (16b) ?Hun ved at han har rørt sig ud af flækken. (uidiomatisk)
- (17a) Jeg var ligeglad om du sagde noget som helst.
 (17b) *Jeg var ligeglad da du sagde noget som helst.
- (18a) Hun var ligeglad om han rørte sig ud af flækken.
 (18b) ?Hun var ligeglad da han rørte sig ud af flækken. (uidiomatisk)

Det nægtende element i *om* indfanges ikke af (“non-” i) “non-realis” – i hvert fald ikke så længe som også imperativsætninger analyseres med henvisning til non-realis-begrebet (og det gør de i Hansen & Larsen 1970). For imperativsætninger tillader ikke generelt en konstruktion, der forudsætter en nægtelse.

- (19) *Sig noget som helst!
- (20) ?Rør dig ud af flækken! (uidiomatisk)

I analysen af underordningskonjunktionen *om* er non-realis-begrebet altså deskriptivt inadækvat.

3.2.2. *Non-realis-begrebet udelukker funktionel-substansbaseret tværspørgelig og sprogintern generalisering*

I Larsens analyse fungerer non-realis-begrebet som sagt som en generalisering over underordningskonjunktionen *om*'s betydninger, der ikke er identisk med en begrebsliggørelse af nogen af de faktisk registrerede betydninger, det generaliserer over. Det fungerer m.a.o. som en idealistisk generalisering. Dermed arver Larsens analyse et helt

generelt problem med idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer. Problemet er, at idealistisk generalisering udelukker funktionel-substansbaseret tværsproglig og sprogintern generalisering. Idealistisk generalisering over individuelle elementers forskellige betydninger udelukker generalisering over forskellige elementers individuelle betydninger: Hvor begrebet G1 er en idealistisk generalisering over element 1's betydninger x og y, og begrebet G2 en idealistisk generalisering over element 2's betydninger x, y og z, kan der ikke på baggrund af G1 og G2 alene generaliseres over nogen af de fælles individuelle betydninger (x, y) i de to elementer.

Problemet er blevet påpeget flere gange, særlig i forbindelse med kritik af strukturalismens idealistiske generalisering i form af sprog- og strukturspecifik **Gesamtbedeutung** (Ferguson 1970: 4, Haspelmath 2003: 230; jf. Boye 2005 om "strukturkonform funktion" vs. "ususfunktion"). En af strukturalismens fædre, Roman Jakobson, fremhæver selv uforeneligheden mellem sådan idealistisk generalisering og funktionel-substansbaseret tværsproglig generalisering:

"Die Gesamtbedeutung jedes Kasus ist aber 'durch das ganze Kasussystem der gegebenen Sprache bedingt' ... Man kann nicht universal und allezeit gültige und vom gegebenen System (bzw. Systemtypus) der Kasusgegensätze unabhängige Kasusbedeutungen aufstellen"

(Jakobson 1971 [1936]: 26; jf. Jakobson 1971 [1936]: 27 om Gesamtbedeutung).

Ifølge Jakobson må tværsproglige og sproglige generaliseringer nødvendigvis være generaliseringer over Gesamtbedeutungen, dvs. generaliseringer over generaliseringer:

"Die Gesamtbedeutung jedes Kasus ... kann nur durch die Untersuchung der Struktur dieses Systems festgesetzt werden, und Thesen von allgemeiner Tragweite nur durch vergleichende Analyse und Typologie einzelner Sprachstrukturen"

(Jakobson 1971 [1936]: 26).

Men det ikke oplagt, at generaliseringer over generaliseringer er synderlig frugtbare. I hvert fald er de fyldt med faldgruber. En af dem ryger

Larsen i med sin sproginterne generalisering over underordningskonjunktionen *om* og tomt fundamentfelt: Han generaliserer først idealistisk over tomt fundamentfelts sæt af betydninger med non-realis-begrebet. Dernæst generaliserer han idealistisk over underordningskonjunktionen *om*'s ikke identiske sæt af betydninger med non-realis-begrebet. Og på baggrund af de to enslydende idealistiske generaliseringer hævder han så, at tomt fundamentfelt og underordningskonjunktionen *om* er ensbetydende.

3.2.3. *Non-realis-begrebet udelukker adækvat diakron beskrivelse*

Larsens analyse arver også et andet generelt problem med idealistisk generalisering: Brugen af idealistisk generalisering i analysen af individuelle sproglige elementer er uforenelig med adækvat diakron beskrivelse. For hver semantisk ændring, der registreres i en adækvat diakron beskrivelse, må en beskrivelse, der betjener sig af idealistisk generalisering, enten postulere to ændringer eller slet ingen.

Miserens kerne er, at en semantisk ændring fra en betydning (X) til en anden (Y) for en adækvat diakron beskrivelse indebærer et udviklingstrin, hvor den gamle og den nye betydning eksisterer side om side. I en beskrivelse, der betjener sig af idealistisk generalisering, må der for dette trin antages en abstrakt betydning (Z), der hverken er identisk med den gamle eller med den nye betydning, men som netop er en idealistisk generalisering over disse to betydninger. Og med antagelsen af en sådan abstrakt betydning må det, der for en adækvat diakron beskrivelse er en simpel semantisk ændring, tage sig anderledes ud. Det må enten postuleres at bestå af først en ændring fra den gamle til den abstrakte betydning og derpå en ændring fra den abstrakte til den nye betydning. Eller det må postuleres slet ikke at bestå af nogen semantisk ændring, idet det antages, at det eneste, der ændrer sig, er den abstrakte betydnings manifestationsmuligheder.

ADÆKVAT BESKR.	IDEALISTISK BESKR. 1	IDEALISTISK BESKR. 2
X	X	Z
↓	↓	↓
X + Y	Z	Z
↓	↓	↓
Y	Y	Z

Betragt fx den semantiske ændring af den danske partikel *mon* fra at være epistemisk markør af usikkerhed til at være illokutionær markør af ja-nej-spørgsmål (jf. Boye 2005). Ændringen kan uden videre beskrives som bestående af først den illokutionære betydnings opdukken side om side med den epistemiske og derefter den epistemiske betydnings bortfald. Men en beskrivelse, der betjener sig af idealistisk generalisering, må antage et andet forløb: enten et forløb, hvor den epistemiske betydning først ændrer sig til en mere abstrakt betydning – fx non-realis – og hvor derefter den abstrakte betydning ændrer sig til den illokutionære, eller et forløb, hvor det eneste, der ændrer sig, er den abstrakte betydnings manifestationsmuligheder.

ADÆKVAT BESKR.	IDEALISTISK BESKR. 1	IDEALISTISK BESKR. 2
Epistemisk	Epistemisk	Non-realis
↓	↓	↓
Epistemisk + Ilokutionær	Non-realis	Non-realis
↓	↓	↓
Ilokutionær	Ilokutionær	Non-realis

Det er imidlertid klart, at ingen af disse idealistisk generaliserende beskrivelser er adækvate. Partiklen *mon* bevæger sig i overensstemmelse med sin betydningsændring fra et system (eller paradigme) af epistemiske elementer (de epistemiske sætningsadverbier) til et system af illokutionære partikler (Boye 2005; jf. Boye & Harder 2007 om struktur som destilleret ud af, men samtidig forudsat af brug). Partiklen bevæger sig altså i overensstemmelse med den adækvate beskrivelse netop mellem to systemer. Den befinder sig aldrig i et tredje, intermediært (non-realt) system, og den befinder sig heller ikke hele tiden i samme (non-reale) system.

4. Teoretiske alternativer til idealistisk generalisering

Det grundlæggende problem med idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer – og dermed med non-realis-begrebet i Larsens analyse – er, at den ikke henviser til de faktiske betydninger – og det vil sige: den kognitive eller funktionelle substans – den generaliserer over. Det er det, der gør, at idealistisk generalisering udelukker adækvat diakron beskrivelse. Og det er det, der

gør idealistisk generalisering uforenelig med funktionel-substansbaseret tværspørgelig og sprogintern generalisering over forskellige sproglige elementer. Idet den ikke henviser til kognitiv eller funktionel substans, kan idealistisk generalisering ikke hævdes at korrelere med nogen som helst substantiel – kognitiv eller funktionel – realitet (jf. Potebnja som citeret i Jakobson 1971 [1936]: 23). Tværtimod må den karakteriseres som antifunktionalistisk og som ren spekulation.

Med den idealistiske generalisering falder Larsens analyse af underordningskonjunktionen *om* endegyldigt til jorden. En i alle henseender adækvat analyse må betjene sig af et alternativ til idealistisk generalisering. Som teoretiske alternativer til idealistisk generalisering står **realistisk betydningsregistrering** og **realistisk generalisering**. De hviler begge på den antagelse, at enheden på indholdssiden af et sprogligt tegn består ikke i en abstrakt underliggende størrelse, men i de funktionelle og konceptuelle relationer mellem de forskellige faktisk registrerede betydninger.

Realistisk betydningsregistrering består alene af en registrering af konceptuelt (og evt. strukturelt) adskillelige betydninger for et givet sprogligt element. I modsætning til idealistisk generalisering afstår realistisk betydningsregistrering således helt fra at generalisere over registrerede betydninger, og dermed deler den ingen af de to teoretiske problemer, der er forbundet med idealistisk generalisering.

Realistisk generalisering består af 1) en registrering af konceptuelt (og evt. strukturelt) adskillelige betydninger for et givet sprogligt element, 2) en identificering af en af de registrerede betydninger – evt. den “strukturkonforme” (Boye 2005) – som central, og 3) en beskrivelse af de øvrige betydninger som afledt af den centrale. Et eksempel på anvendelsen af realistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle elementer er analysen af imbabura quechua-suffikset *-chá(ri)* i Boye 2005:

Semantisk analyse af imbabura quechua-suffikset *-chá(ri)* (jf. Boye 2005):

1. Betydningsregistrering: Suffikset *-chá(ri)* har to betydninger: Det fungerer som epistemisk markør af usikkerhed og som illokutionær markør af ja-nej-spørgsmål.

2. Identificering af central betydning: Den epistemiske betydning er central, idet man med henvisning til den kan redegøre for suffiksets strukturelle egenskaber.
3. Beskrivelse af øvrige betydninger som afledte: De to betydninger er tværspørgligt og efter al sandsynlighed diakront relaterede, og relationen og dermed afledningsforholdet mellem dem kan beskrives i form af et pragmatisk rationale.

For så vidt som realistisk generalisering kun består i at rangordne faktisk registrerede betydninger – og dermed nødvendigvis må nævne alle registrerede betydninger – deler den ligesom realistisk betydningsregistrering ingen af de to teoretiske problemer, der er forbundet med idealistisk generalisering.

Når det gælder analysen af underordningskonjunktionen *om*, er sontringen mellem realistisk betydningsregistrering og realistisk generalisering faktisk ikke vigtig. Konjunktionen kan uden videre analyseres som kodende én og kun én konkret betydning. Denne betydning er enten den eneste faktisk registrerbare (realistisk betydningsregistrering) eller den centrale (realistisk generalisering).

5. Analysen af *om* som illokutionær markør: markør af ja-nej-spørgsmål

Det samme lader til at gælde for den franske underordningskonjunktion *si*. Herslund (1972) foreslår, at den betydning, *si* koder, er den illokutionære betydning "spørgsmål" – *si* fungerer som markør af **ja-nej-spørgsmål**. Han analyserer således i overensstemmelse med Tøgeby (1966: 135) den franske ledsætning i (21) som en "interrogative indirecte", et indirekte spørgsmål (Herslund 1972: 8).

(21) Je ne sais pas s'il viendra. (Herslund 1972: 8)

Christensen (2007: 113) antyder en tilsvarende analyse af den danske underordningskonjunktion *om*, når hun betegner ledsætninger som den i (22) som "interrogative".

(22) Jeg ved ikke om du nogensinde har set sådan et stykke papir.
(Christensen 2007: 113)

Men der er en række problemer forbundet med at analysere underordningskonjunktionen sådan.

For det første er antagelsen af tilstedeværelsen af illokutionær betydning i indlejrede sætninger kontroversiel. Hare (1971 [1970]: 91) understreger således, at engelske *ifsætninger* ikke har noget "neustic", ikke nogen illokution, men højst et "tropic", en (præ-)illokutionær værdi. Tilsvarende argumenterer Harder (1996: 100) for, at engelsk *if* ikke koder illokutionær betydning.

For det andet opfører *om*-ledsætninger sig ikke generelt som ja-nej-spørgsmål. Med visse helsætninger kan man behandle en indlejret *om*-ledsætning som et ja-nej-spørgsmål og svare *ja*, *jo* eller *nej* til den (jf. (23)). Men det kan man kun, når helsætningen har en klart markeret spørgende illokution (jf. (24)). Og det er langt fra med alle helsætninger, man kan gøre det (jf. (25)-(27)).

- (23) A: – Jeg ved ikke om du nogensinde har set sådan et stykke papir?
B: – Jo, det har jeg!/Nej, det har jeg ikke!
- (24) A: – Jeg ved ikke om du nogensinde har set sådan et stykke papir.
B: – Jo, du gør./Nej, det gør du vel ikke.
- (25) A: – Hun ved om han kommer?
B: – *Ja, han gør./*Nej, han gør ej.
- (26) A: – Han prøvede om han kunne rokke stenen?
B: – *Ja, han kunne./*Nej, han kunne ej.
- (27) A: – Forslaget omfatter alle uanset om de har ret til dagpenge eller løn under sygdom?
B: – *Ja, de har./*Nej, de har ej.

For det tredje indfanger analysen af *om* som markør af ja-nej-spørgsmål ikke ligetil det forhold, at *om*-ledsætninger tillader en konstruktion, der forudsætter en nægtelse (jf. (13)-(18)). (Det samme problem gælder

for den tilsvarende analyse af fransk *si*. Herslund (1972: 21-24) sniger sig uden om problemet ved at simpelthen blot at postulere, at ja-nej-spørgsmål indeholder et nægtende element).

For det fjerde kan om-ledsætninger ikke gengive et ja-nej-spørgsmål fuldstændigt (sml. (28) og (29)), men højst det propositionelle indhold i et ja-nej-spørgsmål (sml. (28) og (30)).

(28) Mary: Må jeg kysse dig?

(29) Mary: *Jeg spørger, om må jeg kysse dig.

(30) Frederik: Mary spurgte om hun [ikke *jeg*] må kysse mig [ikke *dig*].

Det kan således dårligt være betydningen "spørgsmål", der kodes af underordningskonjunktionen *om*.

6. *Om* som epistemisk konjunktion: markør af usikkerhed om en indlejret proposition

Nedenfor skal jeg argumentere for en analyse af underordningskonjunktionen *om* som **epistemisk konjunktion: markør af usikkerhed om en indlejret proposition**. Analysens hovedpointer er disse:

1. *Om*-ledsætningen udtrykker en epistemisk modificeret proposition.
2. Ledsætningen uden *om* udtrykker en proposition.
3. *Om* tager denne proposition i sit skopus og markerer usikkerhed om den.

Som det fremgår, spiller begrebet usikkerhed en central rolle i analysen. Det adskiller sig fra Larsens non-realiseret begreb i tre vigtige henseender. For det første er det en beskrivelse af en faktisk registreret betydning – fx den i (31).

(31) Det var i aftes uvist om der var tale om en bombebil. (*Korpus 2000*)

For det andet er det en minimalt generaliseret beskrivelse af en sådan betydning. Begrebet usikkerhed har ikke forskellige kontekstbestemte manifestationer. Tværtimod kan usikkerhed betragtes som ganske vist analyserbart (nægtet sikkerhed), men ikke reducerbart, for så vidt som ingen sprog er attesteret, som koder en underinddeling af usikkerhed. For det tredje er det en tværspørgsrelevant beskrivelse: Usikkerhedsmarkører (dubitativer) er identificeret i en række sprog – fx baskisk, fore, gooniyandi, hanis, hixkaryana, lega, mapuche, nambiquara, ngiyambaa, nunggubuyu, quechua, slave og tamilsk (Boye 2006: 101).

Der er mindst fem gode argumenter for analysen af underordningskonjunktionen *om* som usikkerhedsmarkør.

1. Det nægtende element (“u-”) i “usikkerhed” indfanger det forhold, at *om*-ledsætninger tillader en konstruktion, der forudsætter en nægtelse (jf. (13)-(18)).
2. Mere generelt er analysen af underordningskonjunktionen *om* som usikkerhedsmarkør forenelig med alle de forhold, der udelukker analysen af den som markør af ja-nej-spørgsmål. Det gælder fx det forhold, at *om*-ledsætninger ikke kan gengive et ja-nej-spørgsmål fuldstændigt, men højst det propositionelle indhold i et ja-nej-spørgsmål (jf. afsnit 5). Som usikkerhedsmarkør må underordningskonjunktionen *om* tage netop en proposition i sit skopus.
3. Analysen er forenelig med den observerede frie (betydningsbevarende) variation mellem adverbielle *om*-ledsætninger og adverbiel brug af helsætningsstruktur med tomt fundamentfelt (eksempler fra Hansen & Larsen 1970: 37-38).

(32a) Om du kunne komme, ville det være dejligt.

(32b) Kunne du komme, ville det være dejligt.

(33a) Selv om han ikke bliver færdig til tiden, skal han have sine penge.

(33b) Bliver han ikke færdig til tiden, skal han alligevel have sine penge.

Uden for adverbiel brug fungerer helsætningsstruktur med tomt fundamentfelt som markør af ja-nej-spørgsmål (imperativiske helsætning-

ger udgør ikke en undtagelse her, da de – i øvrigt stik imod hvad der hævdes i Hansen & Larsen 1970 – rimeligvis slet ikke har noget fundamentfelt). Denne funktion er pragmatisk relateret til funktionen at markere usikkerhed: Ja-nej-spørgsmål implicerer usikkerhed (jf. Boye 2005, 2006). Brugen af helsætningsstruktur med tomt fundamentfelt i (32b) og (33b) kan således antages diakront at bero på usikkerhedsimplikaturen.

4. Analysen indfanger intuitivt alle anvendelser af underordningskonjunktionen *om*. Betragt fx anvendelserne af underordningskonjunktionen i (34)-(41). For hver eneste anvendelse gælder det, at *om* kan beskrives præcist som en usikkerhedsmarkør.

(34) Hun spurgte *om* jeg ville have en kop kaffe. (= (1))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition og ekspliciterer dermed den usikkerhed, der impliceres af, at propositionen fremstilles som genstand for et ja-nej-spørgsmål.

(35) Han prøvede *om* han kunne rokke stenen. (= (2))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition og ekspliciterer dermed den usikkerhed, der forudsættes af *prøvede*.

(36) Forslaget omfatter alle uanset *om* de har ret til dagpenge eller løn under sygdom. (= (3))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der udtrykkes af styrelsen til *uanset*.

(37) *Om* alt går vel under prøverne, får hun sin debut den 22. januar. (= (4))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der fremstilles som en omstændighed, der skal gælde, for at propositionen 'hun får sin debut den 22. januar' gælder.

(38) *Om* det er rigtigt eller ej, må sagen gå sin gang. (= (5))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der fremstilles som en omstændighed, der skal gælde, for at propositionen 'sagen må gå sin gang' gælder.

- (39) De vil ikke tro på fuglereden *selv om* jeg viser den frem. (jf. (6))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der fremstilles som en omstændighed, på trods af hvilken propositionen ‘de vil ikke tro på fuglereden’ gælder.
- (40) Det ser ud *som om* han græder. (jf. (7))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der sammenlignes med og dermed fremstilles som en inferens på baggrund af en visuel fremtræden (‘det ser ud’).
- (41) *Om end* min krop og mit hjerte forgår,
så er Gud for evigt mit hjertes klippe og min lod. (= (8))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der fremstilles som en omstændighed, på trods af hvilken propositionen ‘Gud er for evigt mit hjertes klippe og min lod’ gælder.
5. Analysen af underordningskonjunktionen *om* som usikkerhedsmarkør indfanger *om*'s kontrast til andre underordningskonjunktioner. Betrag fx kontrasterne i (42)-(47). For hver eneste kontrast gælder det, at den kan beskrives præcist som en epistemisk kontrast mellem usikkerhed og (relativ) sikkerhed: Når ledsætningen *Ib græder* indledes af *om*, må den proposition, den udtrykker, vurderes som usikker (såfremt kun den aktuelle helsætning lægges til grund for vurderingen). Når ledsætningen derimod indledes af en kontrasterende underordningskonjunktion, må propositionen vurderes som (relativt) sikker (igen såfremt kun den aktuelle helsætning lægges til grund for vurderingen).

Kontraster

Epistemiske vurderinger af propositionen ‘Ib græder’ på baggrund af de aktuelle sætninger

(Komplementsætningskontraster)

(42a) Bo siger at Ib græder.

Sikker (såfremt Bo vurderes pålidelig)

(42b) Bo siger om Ib græder.

Usikker (uanset om Bo vurderes pålidelig)

(43a) Bo ved at Ib græder.

Sikker (uden fokus på *ved*)

(43b) Bo ved om Ib græder.	Usikker
(44a) Bo tænker over at Ib græder.	Sikker
(44b) Bo tænker over om Ib græder.	Usikker
(45a) Bo går uanset at Ib græder.	Sikker
(45b) Bo går uanset om Ib græder.	Usikker
(Adverbielle sætningskontraster)	
(46a) Det ser ud til at Ib græder.	Ret sikker
(46b) Det ser ud som om Ib græder.	Usikker
(47a) Når Ib græder, går Bo.	Sikker
(47b) Om Ib græder (eller ej), går Bo.	Usikker

7. Udvidelse af analysen af *om* som epistemisk konjunktion

Som påpeget af Harder (1996: 99) har underordningskonjunktioner funktion ikke blot **nedadtil**, i forhold til ledsætningen, men også **opadtil**, i forhold til helsætningen. Den analyse af underordningskonjunktionen *om*, der blev præsenteret i afsnit 6, indfanger kun konjunktionens funktion nedadtil. Analysen kan imidlertid nemt udvides, så den også indfanger konjunktionens funktion opadtil.

Det er helt oplagt, at underordningskonjunktionen *om*'s funktion opadtil er at **indlejre** den **proposition**, der udtrykkes af ledsætningen, i det sagforhold, der udtrykkes af helsætningen. Der kan imidlertid skelnes to funktioner opadtil: I sætninger som (48) og (49) indlejrer *om* ledsætningens proposition som **primært** eller **sekundært argument** i et overordnet sagforhold.

(48) ... det er usikkert om projektet vinder støtte i den tjekkiske regering. (*Korpus 2000*)

(49) ... jeg spekulerer på om det er tilfældet her! (*Korpus 2000*)

Men i sætninger som (50) indlejrer *om* ledsætningens proposition som **cirkumstantial** i et overordnet sagforhold.

(50) ... om alt går vel, kommer der unger ud af det. (*Korpus 2000*)

Det kan således konkluderes, at underordningskonjunktionen *om* er neutral mht. kontrasten mellem argumentindlejring og cirkumstantialindlejring.

Det ligger nu lige for at sammenligne underordningskonjunktionen *om* med underordningskonjunktionen *hvis*. Nedadtil har *hvis* samme funktion som *om*. Den er en epistemisk konjunktion, en usikkerhedsmarkør. I (51) udtrykker *hvis* således usikkerhed om en indlejret proposition ('alt går vel'), der fremstilles som en omstændighed, der skal gælde, for at en overordnet proposition gælder – ligesom *om* gør det i (37).

(51) Hvis alt går vel, kommer der unger ud af det.

Opadtil deler *hvis* derimod kun en af *om*'s funktioner. *Hvis* kan indlejre ledsætningens proposition som cirkumstantial i et overordnet sagforhold – som i (51). Men *hvis* kan ikke indlejre ledsætningens proposition som argument (jf. (52) med (48), og (53) med (49)).

(52) *Det_i er usikkert [hvis projektet vinder støtte i den tjekkiske regering],.

(53) *Jeg spekulerer på hvis det er tilfældet her!

Hvor *om* er neutral mht. kontrasten mellem argumentindlejring og cirkumstantialindlejring, er *hvis* altså specifikt cirkumstantialindlejrende (den tilsyneladende argumentindlejrende brug af *hvis* i *Gennem radioen eller politiets højtalervogne vil du få at vide hvis dit område skal evakueres* (fra De Gule Sider) lader til at være resultatet af en kontamination). Men for så vidt som den cirkumstantialindlejrende brug af *om* (i fx (4) og (50)) er ved at uddø, er der måske ved at opstå komplementær distribution: Underordningskonjunktionen *hvis* indlejrer usikre propositioner som cirkumstantialer, mens underordningskonjunktionen *om* indlejrer usikre propositioner som argumenter.

8. Epistemiske underordningskonjunktionssystemer

Det er ikke blot underordningskonjunktionen *om*, der uden videre kan beskrives som epistemisk. Det kan også de systemer (eller paradigmer) af underordningskonjunktioner, den indgår i (jf. diskussionen

af (42)-(47) i afsnit 6). I overensstemmelse med sondringen mellem argumentindlejrede og cirkumstantialindlejrende funktion (jf. afsnit 7) kan der skelnes mellem to sådanne **epistemiske underordningskonjunktionssystemer**.

I **systemet af argumentindlejrende underordningskonjunktioner** kontrasterer *om* med *at*. Mens *om* markerer usikkerhed om ledsætningens proposition, må *at* her betragtes som **epistemisk neutral**. Dels er det velkendt, at argumentindlejrende *at* ofte kan udelades, dels kan *at* bruges til at indlejre propositioner, som der ikke er sikkerhed om (og som derfor heller ikke kan karakteriseres som "reale" i nogen fornuftig forstand), som i (54).

(54) ... det er ikke sikkert at det bliver liggende på den måde. (*Korpus 2000*)

I **systemet af cirkumstantialindlejrende underordningskonjunktioner** kontrasterer *om* (og *hvis*) med bl.a. *når* og *da*. Mens *om* (og *hvis*) markerer usikkerhed om ledsætningens proposition, kan *når* og *da* her uden videre beskrives som (bl.a.) sikkerhedsmarkører. I sætninger som dem i (55) (= (47)) indlejrer underordningskonjunktionerne en proposition ('Ib græder'), der fremstilles som en omstændighed, der skal gælde, for at en overordnet proposition ('Bo går') gælder. Men hvor *om* markerer usikkerhed om den indlejrede proposition som usikker, markerer *når* sikkerhed om den.

(55a) Når Ib græder, går Bo.

(55b) Om Ib græder (eller ej), går Bo.

Epistemiske underordningskonjunktionssystemer findes også i andre sprog. Jacaltec, acatec, japansk, koreansk, boumaa fiji, germanske sprog og romanske sprog har alle **systemer af argumentindlejrende underordningskonjunktioner**. Det samme gælder måske baskisk, tzotzil og israelsk. I jacaltec udviser de argumentindlejrende underordningskonjunktioner *chubil* og *tato* fx en epistemisk kontrast. Den første markerer sikkerhed om en indlejret proposition og karakteriseres således af Craig (1977) som "factive", mens den anden markerer usikkerhed om en indlejret proposition og således "introduces an expected, supposed, or believed

fact” (Craig 1977: 232). I (56) udtrykker *chubil* den sikkerhed om en indlejret proposition, der impliceres af, at propositionen fremstilles som genstand for et udsagn fra “alcalden”, som er en meget pålidelig kilde. I (57) udtrykker *tato* derimod den usikkerhed om en indlejret proposition, der impliceres af, at propositionen fremstilles som genstand for et udsagn fra en mindre pålidelig kilde (Craig 1977: 268).

(56) xal naj alcal [chubil chuluj naj presidente].
 (Craig 1977: 268)
 sagde DEF alcalde KONJ komme.FUT DEF præsident.
 ‘Alcalden sagde at præsidenten kommer’.

(57) xal naj [tato chuluj naj presidente].(Craig1977:268)
 sagde han KONJ komme.FUT DEF præsident.
 ‘Han sagde at præsidenten kommer’.

De koreanske argumentindlejrende nominalisatorer *-(u)m* og *-ki* udviser ifølge Kim (1984: 45) en tilsvarende epistemisk kontrast. Den første markerer sikkerhed om en indlejret proposition og beskrives af Kim som “factive”, mens den anden markerer usikkerhed og således beskrives som “nonfactive”. I overensstemmelse hermed anvendes *-(u)m* i forbindelse med overordnede prædikater, der forudsætter, at en indlejret proposition gælder. Derimod anvendes *-ki* i forbindelse med prædikater, der ikke forudsætter noget sådant.

(58) [Ku phikoin -i kyelpaykha] -m -i
 DEF tiltalte -NOM uskyldig -NMLSR -NOM
 cungmyentoy -ess -ta. (Chang 1996: 145)
 være.vist -PRÆT -DEKL.
 ‘Det er blevet vist at den tiltalte er uskyldig’.

(59) [Nayil pi -ka o] -ki (-ka) swipta.
 (Chang 1996: 144)
 i.morgen regne -NOM komme -NMLSR -NOM let.
 ‘Det er sandsynligt at det vil regne i morgen’.

Det er naturligvis ikke alle sprog, der har et system af underordningskonjunktioner. Nogle sprog har kun en enkelt (argumentindlejrende

og/eller cirkumstantialindlejrende) konjunktion. Selv i sådanne sprog kan underordning imidlertid være forbundet med en epistemisk kontrast. Kontrasten er så blot et rent pragmatisk fænomen. I japansk kan det cirkumstantialindlejrende morfem *-tara* fx alt afhængigt af konteksten læses, enten så det svarer til *når* i (55a), eller så det svarer til *om* i (55b).

- (60) [Konya syuzin ga kaette ki -tara],
 i.aften mand SUBJ returnere komme -KONJ
 tazune -masyoo. (Akatsuka 1985: 626)
 spørge -vil.
 'Når/hvis min mand kommer hjem i aften, vil jeg spørge'.

Ifølge Akatsuka (1985) udviser *-tara* her helt klart en epistemisk kontrast: "If the speaker takes for granted that her husband will come home, it is temporal; but if she is not absolutely sure, it is conditional" (Akatsuka 1985: 626). Noget tilsvarende kunne siges om brugen af den tyske cirkumstantialindlejrende underordningskonjunktion *wenn* i (64).

- (61) Wenn mein Mann heute Abend zurückkommt, werde ich fragen.

Det lader altså til, at epistemiske begreber som sikkerhed og usikkerhed spiller en central rolle for forståelsen af underordning i en række sprog.

9. Konklusion

Fremstillingens hovedpointer kan sammenfattes, som følger.

1. Analysen af underordningskonjunktionen *om* som non-realismarkør er problematisk.
2. Brugen af idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer (som eksemplificeret ved non-realisanalysen af *om*) er problematisk.
3. Analysen af *om* som markør af ja-nej-spørgsmål er problematisk.
4. Underordningskonjunktionen *om* kan uproblematisk analyseres som epistemisk konjunktion: markør af usikkerhed om en indlejret proposition.

5. Kontrasterne mellem underordningskonjunktionen *om* og andre underordningskonjunktioner kan uproblematisk analyseres som epistemiske.

Henvisninger

- Akatsuka, N. (1985). Conditionals and the epistemic scale, *Language* 61.3, 625-639.
- Boye, K. (2005). Semantisk analyse og afvigelser mellem sprogbrug og sprogstruktur, i K. Boye, L. Heltoft, E. S. Jensen & R. Therkelsen (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 12, 27-46.
- Boye, K. (2006). *Epistemic meaning: A cross-linguistic study*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet.
- Boye, K. & P. Harder. (2007). Complement-taking predicates: usage and linguistic structure, *Studies in Language* 31.3, 569-606.
- Chang, S.-K. (1996). *Korean*. Amsterdam: John Benjamins.
- Christensen, T. K. (2007). *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Craig, C. (1977). *The Structure of Jacaltec*. Austin: University of Texas Press.
- Ferguson, C. A. (1970). Grammatical categories in data collection. *Working Papers in Language Universals*. Stanford: Stanford University.
- Hansen, E. & P. H. Larsen. (1970). To bidrag til beskrivelsen af "non-realis" i dansk, *NyS* 1, 34-41.
- Harder, P. (1996). Subordinators in a semantic clause structure, i B. Devriendt, L. Goossens & J. van der Auwera (red.) *Complex structures: A functionalist perspective*, Berlin: Mouton de Gruyter, 93-118.
- Hare, R. M. (1971) [1970]. Meaning and speech acts, *Practical inferences*, London: Macmillan, 3-24.
- Haspelmath, M. (2003). The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison, i M. Tomasello (red.) *The new psychology of language: Cognitive and functional approaches to language structure* 2, London: Lawrence Erlbaum, 211-242.
- Herslund, M. (1972). *Betingelsesbisætninger: En skitse i transformationel syntaks*, *Romansk Instituts Duplikerede Smaa skrifter* 5, København: Københavns Universitet.

- Jakobson, R. (1971) [1936]. Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre, *Selected Writings II*. Den Haag: Mouton, 23-71.
- Kim, N.-K. (1984). *The grammar of Korean complementation*. Honolulu: Hawaii University Press.
- Togebly, K. (1966). Les pronoms interrogatifs-relatifs et les conjonctions de subordination, *Les Congrès et Colloques de l'Université de Liège* 36, 131-139.

